

علم‌شهرهای

قصه دویار غار

داریوش شهزادی محقق و تهران‌شناس

چنار، نمادی استوار از تهران است و تهران مهدی مهربان برای چنار. این دو، یار غارند و پیوندشان قدیم و مهرشان بسیار است. این سابقه البته به‌راحتی به قرن‌ها پیش از صفویان می‌رسد، چنان‌که در عرصه تهران قدیم و حصار صفوی هم بافراشنگی چنارهای امامزاده یحیی، امامزاده زبید و زنبورک‌خانه و… روبرو بوده‌ایم. درختان چنار چهارباغ در محوطه ارک، هر چند بیشترشان به فرمان شاه‌عباس غرس شده، اما در اوایل قرن یازدهم هجری از میان آنها چنارهایی هم با قدمت دست کم ۲۰۰–۳۰۰سال وجود داشته‌است. از طرف دیگر، می‌دانیم که پیش از صفویه و در دوران تیمور در محل ارک، خانه بزرگی واقع بود که به خان تعلق داشت و در همین عمارت، خان به فرمان تیمور از سفیر پادشاه اسپانیا، «کلابو» پذیرایی می‌کند. یعنی در دوره تیموری هم در محل ارک، باغ و درختان چنار وجود داشته‌است. بنابراین، می‌توان گمان برد، چنارهایی را که دلوااله، جهانگرد ایتالیایی، از آنها یاد کرده، باید مربوط به خانه خان در دوره تیموری باشد.

یادآوری این نکته هم خالی از لطف نیست که در ارتفاعات بیش از ۲ هزار متر در کوه‌های شمیران، به سرو‌هایی دیرپای برمی‌خوریم که آثاری است از انبوهی این نوع درخت در گذشته و حضور سرو در این مناطق، همچنین است وجود «سُر اسل» در پشت کوه توجال در بلندی‌های «پگل» و «آسادی» «باغ گل»، بدین معنا که اهالی آن را اسراسل (سراسر سرو) یعنی سروستان می‌خوانند که نشانه‌ای بر این ادعاست. از شرح این بخش درمی‌گذرم تا در پایان این یادداشت بار دیگر تأکید کنم که در تهران، در محدوده حصار صفوی، یعنی از خیابان ری تا خیابان شاهپور (وحدت اسلامی) و از خیابان امیرکبیر تا خیابان مولوی، چنارهای کهنسالی در ارک سلطنتی و تعدادی در امامزاده‌ها و اطراف آن مکان‌ها وجود داشت و هنوز تعدادی از آنها باقی‌است. در خارج حصار و در گستره تهران چنان‌که اشاره شد نیز چنارهایی وجود داشته و دارد که بیش از هزارسال قدمت دارند.

چنارهای قدیمی‌تهران به‌واسطه قدمت و هیبت منحصر بفردی که دارند به شهرت رسیده‌اند. اما درخت چناری که در دل محله الهیه به شهرت رسیده هیچ‌کدام از این ویژگی‌ها را ندارد. چنار محله الهیه که به درخت آدامسی معروف شده یک درخت معمولی مثل همه چنارهای خیابان ولیعصر (عج) است با این تفاوت که آدامس‌های رنگی‌تنه آن را پوشانده و به همین‌خاطر شمایل متفاوتی پیدا کرده است. این درخت در خیابان باریک خیام قرار دارد و بعضی از خودروهای

چناری که رنگی شد

عبوری هنگام گذر از کنار آن. آدامسی را تنه درخت می‌چسبانند. چنار آدامسی چنان به شهرت رسیده‌که که این روزها خیلی‌ها برای اینکه با آن عکس یادگاری بگیرند به محله الهیه در شمال پایتخت می‌روند. محلی‌ها معتقدند این درخت با تنه رنگی‌اش جلوی تصادف خودروها در تاریکی شب را می‌گیرد و آدامس‌ها در تاریکی شب حکم شبتاب را پیدا می‌کنند. خیلی‌ها با دیدن این درخت، یاد دیوار آدامسی معروف شهر سیاتل آمریکا می‌افتند که آن هم با انبوه آدامس‌های رنگی پوشانده شده است.

۷ چنار سوهانک

موقعیت: بزرگراه ارتش، خیابان سلمان **قصه:** بعد از پایان عمر درخت کهنسال و پرخاطره امامزاده صالح(ع)، چشم اهالی سوهانک به چنار هفت‌شاخه‌ای دوخته شده که با گذشت قرن‌ها به هویت این محله تبدیل شده است. تاریخ‌شناس‌ها عمر این درخت را نزدیک به ۹۰۰سال تخمین می‌زنند و اگر حدس و گمان‌ها درست باشد چنار هفت‌شاخه سوهانک را باید یکی از سه چنار قدیمی پایتخت بدانیم طبق روایت‌هایی که سینه‌به‌سینه نقل شده، هفت چنار سوهانک نخستین درختی بوده که در این محله جوانه زده است. چنار هفت‌شاخه سوهانک اکنون در دل حسینیه محوطه مسجد جامع سوهانک واقع شده است.

۱۳ چنار اوین

موقعیت: کوچه سیزده چنار **قصه:** آنطور که محلی‌ها روایت می‌کنند این درخت از ۴۰۰سال قبل در شمیران جوانه زد و با گذشت این سال‌های طولانی شمایل فعلی را پیدا کرده است. داستان‌های زیادی درباره این درخت نقل می‌شود. قدیمی‌های شمیران می‌گویند ۲۰۰سال قبل بنا به دلایل نامعلومی این درخت را قطع می‌کنند اما ۱۲شاخه تازه جوانه می‌زند و هر کدام از این ۱۲شاخه به مرور به تنه درخت شبیه می‌شوند. حالا این درخت کهنسال به خاطره مشترک اهالی شمیران تبدیل شده و با تاریخ و هویت محله گره خورده است.

۲ چنار سرآسیاب

موقعیت: کن، خیابان رحیمی **قصه:** یکی از سنت‌های اهالی کن در سال‌های دور این بوده که کنار هر حسینیه یک درخت چنار می‌کاشتنند. قدیمی‌های کن چنارها را وقف و نذر سالار شهیدان می‌کردند و از شاخ و برگ آنها برای پخت نذری بهره می‌بردند. نقل است که اهالی محله کن در سال‌های دور با شاخ و برگ درخت دوشاخه سرآسیاب که درست جلوی حسینیه سرآسیاب واقع شده، زیراندازی حصیری یافتند

عزاداران امام‌حسین(ع) در مراسم عزاداری محرم روی آن جلوس کنند. قدمت چنار دوشاخه سرآسیاب حدود ۷۰۰سال برآورد می‌شود و قطر هر کدام از شاخه‌های آن اندازه قطر درختان ۶۰، ۷۰ساله است.

۷ چنار بریانک

موقعیت: خیابان شهید دعوتی **قصه:** یکی دیگر از مشهورترین چنارهای تهران، درختی قدیمی در حوالی قلعه بریانک است که سال‌هاست لقب هفت‌چنار را بدک می‌کشد. داستان از این قرار است که از ریشه و تنه اصلی این درخت، ۷درخت چنار روئیده بود که با گذشت زمان فقط ۳تا از آن باقی مانده است. این درخت نزد بومی‌های بریانک بسیار مورد احترام بوده تا جایی که برای دعا و نیایش وادای نذر در مناسبت‌های مذهبی، دور آن جمع می‌شدند و هفت چنار آرام آرام به نماد همدلی یک محله تبدیل شد. این سنت با گذشت زمان رنگ باخت، اما هفت چنار هنوز هم جزو مشهورترین و مهم‌ترین چنارهای تهران به‌حساب می‌آید و در دل یکی از شلوغ‌ترین خیابان‌های پایتخت نفس می‌کشد.

نماد زنده

یک شهر

علیرضا زمانی تاریخ‌پژوه

«چنار» نماد تهران است؛ حتی اگر در این روزگار، کاشت آن با آب‌وهوا و خاک تهران سازگار نباشد. علاوه بر چنارهای مشهور تهران –همچون چنار هزار ساله جماران و چنار ۹۰۰ساله امامزاده یحیی(ع) و چنارهای خیابان ولیعصر(عج) که دیگر طراوت چنارهای گذشته تهران را ندارند – چنارهایی در این شهر سسر بر آسمان دارند که در عین گمنامی، هنوز طراوت گذشته را در خود حفظ کرده‌اند.

چنار کهنسال «یکه‌باغ کن»، سربرافراشته‌ترین، کهنسال‌ترین و سبزترین چنار تهران است که کمتر کسی آن را می‌شناسد؛ یادگار نسل چنارهایی که پیترو دل‌اوالسه، جهانگرد ایتالیایی، به روزگار پادشاهی شاه‌عباس در تهران مشاهده کرد و به سبب کثرت و وفورشان، لقب باسماعی تهران به کار برد و شهرمان را با این مشخصه، به ایتالیایی‌ها و اروپایی‌ها معرفی کرد.

البته چنار یکه‌باغ، تنها چنار سربرافراشته کن و تهران نیست؛ چنارهای منظم و یکدست و دوشاخه سرآسیاب به همراه چنار پرهت محله اسماعیلیون و چنارهای محله بالون کن، چنارهای کمتر دیده‌شده‌ای از نسل چنارهای پرشکوه تهران هستند؛ همان چنارهایی که نام برخی از گذرها و پاتوق‌های محله‌های قدیمی تهران به نام آنهاست. مثلا، بازار و گذر پاچنار، نامش را از چنار کهنسالی به یادگار دارد که به «چنار خونبار» شهرت داشت.

پای این چنار، محل تجمع و قرار اهالی محل بود و رفته‌رفته پاچنار، هویت و نام این گذر و بازار شد. اگر چه از چنارهای گذشته خود تهران قدیم، کمتر نشانی باقی است و چنار خشکیده امامزاده یحیی از معدود نشانه‌های آنهاست، ولی هنوز چنارهای خیابان ولیعصر (عج)، به تمام جفاهایی که به آنها روا داشته و از خاک و آب پاک محروم‌شان کرده‌ایم، نماد امروز چنارهای تهران هستند؛ چنارهایی که تبارشان به چنار سربه‌فلک کشیده کن می‌رسد و اهالی کن در تهیه آنها نقش مهمی داشته‌اند.

وجود درختان چنار و تسوت و داغداغان در تهران از گذشته مانند خیلی یادگارهای قدیمی تهران ریشه در باورها و تفکرات ایرانی داشتند؛ درست مثل توسعه، معماری و خانه‌سازی‌های تهران که فلسفه‌ای پشت آنها بود.

چنار نه تنها در گذشته که امروز هم نماد میراث طبیعی تهران است و اگر چه مانند معماری و فضاهای شهری سنتی این شهر حضورش در شهر امروز کم‌رنگ جلوه می‌نماید، با این حال اگر چه از چناران قدیم تهران تعداد زیادی باقی مانده و چنارهای باقی مانده هم در هیاهوی توسعه و آبارتمان‌سازی‌های شهر از نظر‌ها پنهان مانده‌اند، اما هر چنار باقی مانده و چنارهای جدیدی که در سالیان اخیر در محله‌های مختلف شهر غرس شده‌اند، نماد برافراشته‌ای از هویت این شهر و بوم‌اند.

یادگار باغ نخودی

است که تا ۱۰۰سال قبل در حاشیه دروازه دولت وجود داشته و با گذشت زمان در مسیر تردد انبوه خودروها فرار گرفته. سال‌هاست که انواع وسایل نقلیه به‌خاطر وجود این درخت، به سختی از خیابان ورکش عبور می‌کنند، اما مردم شیوه عبور و مرورشان را با آن سازگار کرده‌اند. از انبوه درختان باغ‌های قدیمی این محدوده همین درخت چنار خیابان ورکش و درختان داخل ورزشگاه شهید شیری‌ودی باقی مانده‌اند.

۱۳ چنار یکه‌باغ

موقعیت: محله بهاران، باغ‌های شمال کن **قصه:** قدیمی‌های کن معتقدند این درخت از ۴۰۰سال قدمت دارد. طبق روایت‌های قدیمی، چنار سیزده‌شاخه یکه‌باغ دو درخت کنار هم بوده‌اند که با گذشت زمان شاخه داده‌اند و حالا در نگاه اول به‌نظر می‌رسد هر کدام از این شاخه‌ها به یک درخت تبدیل شده‌اند که البته اینگونه نیست. این درخت به‌رغم شکوه و عظمتی که دارد تاکنون از نگاه تهران‌شناس‌ها دور مانده و کشف خبرنگاران محلی است. نکته جالب درباره چنار سیزده‌شاخه یکه‌باغ اینکه با وجود قدمت زیاد هنوز هم پوست‌اندازی می‌کند و جزو بلندترین چنارهای تهران به‌حساب می‌آید. این درخت در ملک شخصی واقع شده است.

۶ چنار سنگان

موقعیت: جاده امامزاده داود(ع)، جاده سنگان **قصه:** چند سال قبل بود که نام این درخت در فهرست میراث فرهنگی به ثبت رسید. کارشناسان میراث فرهنگی قدمت ۶ چنار سنگان را بین ۸۰۰تا هزار سال تخمین زده‌اند. البته قدمت این درخت دور از ذهن نیست، چراکه روستای سنگان هم قدمتی بیش از هزار سال دارد. این درخت برخلاف همه چنارهای چندشاخه پایتخت یک تنه قطور دارد و شاخه‌های قطور در ارتفاع چندمتری آن رشد کرده‌اند. ۶چنار سنگان در نزدیکی امامزاده قاسم(ع) واقع شده است.

۱۲ چنار بالون

موقعیت: بزرگراه شهید همت، ابتدای خیابان شهید احمد کاشانی

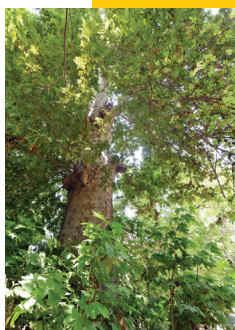
قصه: قدمت چنارهای قدیمی و پرمجاری تهران به‌طور دقیق مشخص نیست اما برخی رویدادهای تاریخی می‌تواند سسند قدمت آنها باشد. در مورد چنار بالون در محله کن این اتفاق رخ داده است. نزدیک به ۱۰دهه قبل و در جریان عملیات راهسازی بزرگراه شهید همت، تعدادی سکه نقره تاریخی کشف شد که قدمت آنها به دوره حکومت انوشیروان برمی‌گشت. از آنجا که در آن روزگار گنج‌ها را در نزدیکی چنارها پنهان می‌کردند، حدس زده می‌شود که قدمت چنار بالون هم به دوره حکومت انوشیروان یعنی حدود سال ۵۵۰میلادی برمی‌گردد. نکته جالب درباره چنار دوازده شاخه بالون این است که بسیاری از قول و قرارهای محلی پای این درخت گذاشته می‌شود و به چنار معروف محله کن و پاتوق اهالی بدل شده است.

چنار پیر امامزاده

برای سهولت در رفت‌وآمد شهروندان بریدند و یک شاخه دیگر هم خشک شد و هم اکنون تنه‌ای به قطر ۷متر با چند شاخه معمولی از آن درخت باقی مانده است. چنار امامزاده یحیی(ع) نمونه‌ای از چنارهای کهنسالی است که در روزگار قدیم، کنار امامزاده‌ها کاشته می‌شد. نمونه‌هایی از این دست اکنون در امامزاده عینعلی و زینعلی، امامزاده قاسم، امامزاده حسین گورآب و… قابل مشاهده است.

انتخاب قدیمی‌ترین چنار تهران شاید کار آسانی نباشد، اما اگر نظر کارشناسان میراث فرهنگی را ملاک فضاتو قرار بدیم راحت‌تر می‌توان به نتیجه رسید. تابلوی رنگ‌رور فته‌ای که از سال‌ها قبل روی تنها چنار کهنسال امامزاده یحیی(ع) چسبانده شده، نشان می‌دهد که عمر این درخت، از ۹۰۰سال گذشته است. گفته می‌شود چنار محوطه بقعه امامزاده یحیی(ع) سه شاخه بزرگ داشته که سال‌ها قبل یکی از آنها را

بلندترین چنار

با این حساب قدمت آن بین ۴۰۰تا ۵۰۰سال تخمین زده می‌شود. قطورترین چنار پایتخت در عین حال عنوان بلندترین چنار را هم بدک می‌کشد. این درخت هم در ملک شخصی واقع شده و دوستداران محیط‌زیست نگران هستند. دیر با زود از کن‌زدن ساخت‌وسازهای بی‌امان محله کن در امان نماند. چه بسا قطورترین چنار تهران در خوش‌بینانه‌ترین حالت زیر سایه برج‌ها و ساختمان‌های بلند مرتبه قرار بگیرد.

